

Kirken og arbeiderne

Taler

Kristen Skjeseth

Sted

Kristiania

- 1 Vårt emne heter Kirken og arbeiderne. For ikke å omgå den egentlige
vanskelighet, må vi tale meget om prestene og sosialismen. Om prestene, fordi vi
av mange og særlig av arbeiderne identifiseres med kirken, så at våre synder (og
fortjenester?) føres på kirkens konto. På grunn av vår stilling må vi øve
5 innflytelse på og kanskje prege kristendomsformen og de religiøse forestillinger
der vi arbeider i lengre tid. Dermed har vi også meget av ansvaret for folkets
vurdering av kirke og kristendom. Om sosialismen, fordi det er den som har
gjort spørsmålet: «Kirken og arbeiderne» aktuelt. Der hvor sosialismen ikke er
trengt inn, følger arbeiderne stedets skikk, gjør de som mengden. Men når
10 sosialismen kommer et sted, virker det med en gang på arbeidernes stilling til
kirken.

- Det er allikevel godt at temaet har fått en slik form. Derved tvinges vi til å ha for
øye at det er ikke oss prester det gjelder, vår selvhevdelse, vårt selvforsvar. Vi kan
15 endog våge et lite angrep på oss selv om det er nødvendig. Det er Jesu Kristi
kirke det gjelder. Kirken som skulle fortsette hans verk, som ikke bare gikk
omkring og gjorde vel noen korte år, men hadde det store mål: å gjøre Guds rike
til virkelighet på jorden, idet han ville føre retten frem til seier.

- 20 Og det er ikke et politisk parti det gjelder, et politisk parti som mange av oss
kanskje teoretisk er motstandere av. Men det er den tallrikest klasse av våre
medmennesker, den klasse som arbeider mest, strever og sliter mest, og hvis
arbeide, strev og slit er en nødvendig forutsetning for alt kulturelt liv, for alt
åndelig liv - jeg tenker også for alt religiøst, kristelig og kirkelig liv.

25

På den ene side er talen om hans kirke som sier: «kom til meg alle som arbeider
og har det tungt.» På den annen side er det nettopp dem som arbeider mest og
har det tyngst, legemlig og økonomisk, og kanskje ingen åndelig lettelse i det
legemlige trykk. Og stillingen er den at disse som innbys fremfor andre, vil ikke

ha noe med kirken å gjøre, men forakter den slik som den finnes iblant oss.

Om arbeidernes forhold til kirken behøves ikke mange ord. Det er vel kjent av alle. Diagnosen er her lett å stille. Selv om det kan finnes så idylliske steder i vårt
35 land at noen kanskje ikke har fått det på nært hold, kan vi allikevel ikke nu si som presten i «Intrigene»:

«I nitten år i denne bolig

40 jeg kjente ei strid eller harm.

Min menighet jeg skjermet trolig

mot verdens forvirrede larm.

45

Skal jeg da tåle nu at striden selv

hertil seg baner en vei?

50 Jeg ikke fløyte vil med tiden.

Det vil jeg ei, nei, nei, nei, nei.»

Vi kan la være å fløyte så meget vi vil. Avisene og meget annet har ført et eller
55 annet ekko av «verdens forvirrede larm» ikke bare til prestens gård, men også til mange andre hjem rundt omkring. Og virkningene merkes snart av den som ikke er blind eller har døve ører.

Rent utvortes kan det se utmerket ut på de fleste steder, hvis man vil regne efter
60 kirkebøkenes oppgaver. Få har fulgt kallet å melde seg ut av kirken. Dåpen holdes i akt og ære. Ikke bare kirkedåp, men også hjemmedåp. Selv om det er mødrene som her ledes av nedarvede instinkter, er det dog i regelen fedrene som henter presten. Og ved dåpen ser man dem ofte sterkt grepne, og det ikke bare av fars- og morskjærlighet, men man føler at det er bønn i fedrenes hjerter og i
65 mødrene tårer.

Den kirkelige begravelse kommer man ikke utenom. Men også der hvor man står fritt som ved konfirmasjon og brudevielse, følges gammel skikk. I Narvik er

70 dette meget påfallende ved brudevielser. Der har vi ikke noen kirke som lokker. Derfor foregår de fleste brudevielser om hverdagene på prestens kontor uten bryllupsmarsj og annen stas. Skjønt dette koster fire ganger så meget som borgerlige vielser, har disse vært rene unntagelser, (i 8 år 26 av over 500 brudevielser). De vil ha noe av høytid og hellig ord på en sådan dag. Jeg har hatt
75 endog svenske rallare og deres flickor på mitt kontor som det var en fest å vie, slik andakt var det over dem.

Tross dette kan man si at arbeiderne som stand har sagt kirken farvel i sitt hjerte. De har ingen aktelse og respekt for den. Jeg spurte en arbeider hvilket ord han
80 ville bruke når han skulle betegne arbeidernes følelser for kirken. Først uten å betenke seg, men også etter å ha betenkt seg svarte han: likegyldighet. Han mente at det var få avgjorte motstandere, men de fleste brydde seg ikke noe om kirken. Andre har stadfestet hans ord.

85 For så vidt danner arbeiderne ingen unntakelse i vår tid. Likegyldighet for kirken er vel heller et tidsfenomen. Det er dog stor forskjell. Hos andre er likegyldigheten individuell og negativ. Hos arbeiderne er det en bevisst klasselikegyldighet, ofte også aggressiv som vi vet fra enkelte faneinnskrifter som hilses med jubel av store skarer.

90 Hos mengden er likegyldigheten epidemisk, slik at den smitter fra mann til mann uten å være personlig tilegnet. Men hos mange hviler den også på en gjennomreflektert materialistisk verdensanskuelse, undertiden så logisk og konsekvent oppbygget at man vanskelig finner brist i tankebygningen. Denne
95 materialisme er ikke bare noe som de flatter og kjekker seg med i hverdagslaget. Også i livets alvorlige øyeblikk på sykeseng og dødsleie kan man treffe gudsfornektelsen, ikke som trass eller spott, men som ærlig overbevisning. Troen er blitt borte for dem, og de har ikke funnet den igjen.

100 Man kan også treffe dyp og ekte kristendom hos mange arbeidere, og meget personlig tilegnet. En av de eiendommeligste og fineste bekjennelser jeg har lest, skriver seg fra en arbeiders og sosialists hånd. I det hele skjelner de meget mellom kirke og kristendom. Likegyldigheten og forakten for kirken, kan være forenet med respekt, bevisst eller ubevisst for kristendommen og med dyp ærbødighet
105 for dens stifter: profeten fra Nazareth.

I Arbeiderpartiets program betegnes religionen som en privatsak. Noen mener

110 det er bare klok taktikk for å få tilhengere. Jeg kan ikke tilegne meg den oppfatning. Det er ikke mer taktikk enn når kirken åpner sine dører for alle politiske partier. Det inneholder en erklæring om at religionen ligger utenfor programmet, en anerkjennelse av den personlige frihet på det religiøse område og kanskje i det skjulte et angrep på kirken som statskirke. En underlig inkonsekvens når alt annet skal være underlagt statens kontroll.

115 I virkeligheten viser det seg at innenfor arbeiderklassen har man de forskjelligste religiøse avskygninger fra hjertevarm kirkelig kristendom til bevisst hat mot og angrep på kirke og kristendom. Og mengdens standpunkt er likegyldighet også i alle nyanser fra den sløve, tankeløse, til den vel overveiede og meget overlegne.

120 Vi tror på kirken. Vi tror at den er til ikke bare for en liten flokk, men at den har en oppgave i samfunnet. Vi vet at det er en fare for folkelivet når folket ikke har noen respekt for den. Vi forstår at noe må rettes. Vi vil rette på det som er vrangt så langt evnen rekker.

125 Men da må vi forsøke å finne årsakene til likegyldigheten. Vi må gå frem på en leges vis som først stiller diagnosen, dernest undersøker årsakene til sykdommen og endelig hvordan årsakene kan fjernes og sykdommen helbredes, hvis den ikke er til døden.

130 Vi gjør dette både med tro og håp. Det er ikke første gang kirken har vært i miskreditt. Den har alltid før vunnet folkets aktelse og kjærlighet tilbake, når den av sitt skattkammer, Jesu Kristi evangelium, har funnet frem det som tiden trenger.

135 Vi kan her se bort fra den almenmenneskelige grunn til ikke å ville ha noe med Gud å gjøre, det som har fått sitt sterkeste uttrykk i Paulus's ord: «Kjødets sans er fiendskap mot Gud.» Vi kan se bort fra det, fordi ingen av oss vil forveksle Gud og kirken, og fordi arbeiderne og sosialistene av naturen ikke er mer
140 ugudelige enn andre. De av oss som har lest Herman Kutters bok, vil vokte oss vel for å tale om sosialistenes fryktelige ateisme. Mon ikke den kirkelige fariseisme som fantes hos oss, fikk dødsstøtet ved den bok?

145 Derimot må vi dvele noe ved den mest iøynefallende årsak, den som virker mest, fordi den ligger arbeiderne nærmest. Det er de stadige drypp som kommer i arbeiderbladene, og kanskje mest de onskapsfulle prestehistorier som med små

mellomrom serveres for publikum. Nylig har vi som typisk eksempel hatt en historie om en engelsk prest. I en brudetale oppfordret han bruden til å
150 etterligne sin fader i gudsfrykt og gode seder. Dette var, såvidt jeg husker, en mann som hadde tjent sin formue ved tvilsomme sjapper. Denne historie sto først i «Sosialdemokraten»; derfra gikk den til «Nordlys», som igjen var «Fremover»s kilde. Slik går historien landet rundt, så det tilslutt ikke finnes en norsk arbeider som ikke har lest om den engelske prests brudetale.

155 Her må det tilføyes at de er ikke mer unnskyldelige de historier som gjør lignende rundreiser i borgerbladene om uheldige sosialistledere, om løftebrytere, om uredelighet og usedelighet innenfor sosialdemokratenes rekke. Man behøver jo bare å anvende et lite fnugg av fornuft for å skjønne at en bevegelse,
160 enten det er kristendom eller sosialisme; ikke må dømmes etter sådanne utslag som er imot dens ånd. Men det er nettopp dette fnugg av fornuft man ikke anvender. Og ut fra slike historier lager de fleste mennesker, også mange som vil gjelde for dannede, seg sitt begrep om bevegelser som er fylt med og bæres av idealisme.

165 Foruten disse prestehistorier kommer de hyppige avsløringer av kristelig godgjørenhet, om det er en utenlandsk søster Candes storslagne bedragerier eller mer hjemlige og små svindlerier. Og det er jo utmerket at svindelen avsløres. Men all kirkelig godgjørenhet tas undertiden under behandling og
170 dømmes. Augustins ord: «Hedningenes dyder er glimrende laster» er av sosialdemokratene omgjort til: «De kristnes godgjørenhet og gaver er glimrende forbrytelser». Det siste er ikke mer overdrevent enn det første. Det er meget sannhet i argumentene, at meget av den kristne godgjørenhet drives av uetiske motiver, at det meste av godgjørenheten er nødvendig på grunn av den
175 urettferdighet som hersker i samfunnet uten å bekjempes av de kristne og kirken, og at den også gir urettferdigheten sterkere ben å stå på.

Når «Morgenbladet» og andre aviser i vintertiden foretar sin rundtur gjennom nødens hjem med hjerteskjærende skildringer av elendigheten, vekkes
180 medlidenheten hos mange gode mennesker, og det er godt. Men det burde også våkne et spørsmål: Hva er årsaken til all denne elendighet i et samfunn hvor mange svelger i nytelser? Å henvise til drukkenbolten som er familiens forsørger, er ikke nok. Bak alle de små årsaker ligger én stor årsak, et uhyre, som dreper og ødelegger: Samfunnsurettferdigheten? Man skulle også vente at hungeren efter rettferdighet og kravet om et bedre samfunn måtte bli vakt hos andre enn dem
185

som selv lider under urettferdigheten.

190 Det er meget berettiget i arbeiderbladenes kritikk. Virkningene er kanskje større enn egentlig beregnet. Det er avisenes og de omreisende agitators ofte meget pøbelaktige angrep på kirke og kristendom, på prester og kirkelig godgjørenhet, med appell til de sletteste instinkter som virker mest på den store mengde som ikke selv tenker, men som lar seg påvirke og lede av de ord som treffer ørene.

195 Men så alle de som tenker både fornuftig og selvstendig. Hva er årsaken til deres likegyldighet? Jeg vil i en annen forbindelse nevne kirkens tvetydige forhold til vitenskapen. Men her hvor sosialismen omtales, må vi bli klar over, at arbeiderne er grepet av en bevegelse, som tross alle åpenbare skyggesider, eier en idealisme som kommer kristendommen nær.

200 Professor Peabody siterer en som har sagt: «Den store tiltrekningskraft som sosialismen i dens mest utpregede form utøver på massene, beror på den egenskap den har felles med evangeliene: Denne kjensgjerning har gitt dens bekjennere og utbredere den tro, at de oppfylte et apostelkall, og dem som
205 underkaster seg en til fanatisme grensende begeistring, som kan føre dem uten personlige beveggrunner til forbrytelser, ja, til skafottet»¹.

Og Hoffding har ganske sikkert rett når han sier: «Tross de mange teoretiske mistak og illusjoner som kan påvises i sosialismen, fremtrer den allikevel i praksis
210 som en av nutidens betydningsfulleste etisk-sosiale bevegelser. Den har forstått å vekke og henrive arbeiderne, den har rettet deres tanker mot idealer og oppgaver som omfatter langt mer enn den trange krets innenfor hvilken det isolerte individs selvoppholdelsesdrift beveger seg. Den har for millioner mennesker oppstilt et stort felles mål og rettet blikket på et fremtidsbillede som la
215 gullalderen foran oss istedet for bak oss»².

Sosialismen har med andre ord ført arbeiderne inn i gylne drømmer om og begeistret kamp for et stort fremtidsmål. De begeistres, som menn alltid begeistres, når de gripes av en stor idé, når de går til kamp for rettferdighetens
220 sak.

Hva har derimot kirken i våre dager å by menn? Staten har adoptert alle kirkens barn, skolen, hospitaler, blinde- og døveinstitutter og alle de barn som kirken engang har født og næret. De går sine egne veier under oppsyn av samme

departement som et vitnesbyrd om slektskapet, men de sender sjelden en takkens tanke til sin mor. Kirken har istedet begynt på noen småpuslerier, som det sømmer seg en barnløs enke, litt menighetsarbeide, litt privat fattigpleie, litt arbeide for hedninger langt borte. Den gjør meget godt, men virker i det små.

230 Og det er kvinnearbeide den beskjeftiger seg med, men intet som kan begeistre og gripe menn, for hvem det å virke, handle og kjempe står som livets hensikt og mening.

235 Prestenes store deltagelse i kvinnearbeide har vel også øvet sin innflytelse på vår forkynnelse. Med en strid i «Kirkebladet» i friskt minne våger jeg ikke å kalle den feminin. Men den er iallfall kommet meget bort i det sentimentale, og lite til det viljevekkende. Eller også er den svevende i luften, utenfor allminnelige menneskers idekrets, føles derfor ofte pointløs og realitetsløs. At striden om den tomme grav og jomfrufødselen kan tillegges så stor betydning at det danner
240 partiskille innenfor kirken, viser at kirken er kommet på avveie. Det kan kun være mulig fordi kirken mangler praktiske oppgaver, fordi den ikke er i pakt med tidens sterkeste bevegelser og har tatt opp tidens mest brennende spørsmål. Den har satt spørsmålet om hvem Jesus var, over spørsmålet om hva han ville. Men det er nettopp hva han ville som er hovedsaken og må frem. Da skal
245 menneskene atter få noe å gripes av og begeistres for. Også menn. Det er ikke noe mer begeistrende til.

Hermed er vi kommet over til prestene og til de dypeste årsaker til likegyldigheten for kirken. Selv om det er forbundet med fare, må vi gjøre som
250 sogneprest Lunde i sin bekjente gravtale. Vi må søke i vår egen barm efter kirkens og våre egne synder. Disse er det som kan og må rettes. Så vil meget av det andre rette seg av seg selv.

I den korte tid jeg var arbeider, kom også samtalen undertiden inn på kirke og
255 religion. Nesten alle angrep på kristendommen formet seg som angrep på prestene. Det var gruelig stor misforståelse og mange usannferdige beskyldninger. Men det var også noe sant i det som ble sagt.

Når vi skal gå til vår egen syndsbekjennelse, må først nevnes noe som kan synes
260 periferisk i forhold til vårt emne. Men ved nærmere overveielse vil vi finne at det ligger i sentrum, og er roten til alt ondt. Fra dette kan vi i virkeligheten utlede nesten alle de ting som har vært med å skape arbeidernes likegyldighet for kirken eller motstand mot den.

Det er selve presteutdannelsen, måten hvorpå det teologiske studium er blitt drevet ned gjennom tidene. Jeg sier ikke dette for å velte skylden over fra oss prester til prestenes lærere. Jeg vet at de som nu innehar denne stilling, har en levende følelse av dette, og at de leter etter nye former for studiet som kan gjøre prestene mer skikket for sin gjerning i livet.

Hovedfeilen er den at studiet gjør oss til skriftlærde. Og de skriftlærde får ikke noe smukt vitnesbyrd i det nye testamente. Vi kommer derimot for lite i berøring med det levende liv og den i livet levende Gud. Vi besjeftiger oss meget med patriarkene og deres tidsforhold med nytestamentlig exegese og tidshistorie, med kirkehistorien i dens forskjellige tidsløp. Det blir ikke for meget av dette. Heller for lite. Man ser at enhver fornyelse av kristendommen foregår nær disse kilder, hvor man finner alltid nye ting i det store forråd. Men vi får ikke tilstrekkelig motvekt mot skriftlærdommen, ikke nok kunnskap om livet. Vi lærer ikke nok om nutidens samfunn, om de mennesker vi skal virke blant og de samfunnsforhold vi skal inn i.

Sogneprest Klaveness har nylig sagt at slekten holder på å miste den levende Gud. Mon ikke grunnen for en stor del ligger i det innsnevrede åpenbaringsbegrep? Gud er med vitende, vilje og velbehag gjort til de dødes Gud, til en Gud som kun har talt hebraisk og andre døde sprog. Slekten kan ikke få den levende Gud igjen før åpenbaringsbegrepet er sprengt, før den levende Gud slippes ut av det fengsel hans tjenere har puttet ham i, og blir utviklingens Gud som kan åpenbare seg også for nutidens mennesker.

290

På veggen i teologenes auditorium skulle med flammeskrift stå skrevet Bjørnsons ord: I livet Gud er åpenbart.

Det ville hjelpe studentene når den levende Gud holder på å bli borte i exegesens labyrinter eller i dogmatikkens skyer eller i det hele mellom gamle bøkens blader. Og når de kom ut som prester, ville de ikke komme som skriftlærde for å legge nye byrder på menneskene. Men kanskje det litt etter litt kunne komme menn med evne til det vi ikke har formådd, å vise slekten den levende Gud som den har mistet, og til å føre slekten inn i det aller helligste.

300

De ville også få en hellig sky for alle forsøk på å tvinge menneskene inn i en kristendomsform som passer kanskje som det avlagte puppehylster for den

flagrende sommerfugl. Og i stedet for som oss å se på det brokete menneskeliv
305 og innviklede samfunnsliv gjennom de små vinduer i vårt teologiske kammer
som er møblert i patriark- og apostelstil og dømme dette liv som gudløst, ville de
få en beundrende respekt for livet, den evige utfoldelse av de livsspirer og
livskrefter som i tidenes morgen ble nedlagt i naturens hemmelighetsfulle skjød.

310 Og de ville ikke derved vanslekte på ham som ville lære menneskene kjærlighet
uten grenser ved å minne om solen som går opp over onde og gode, og regnet
som faller på rettferdige og urettferdige, som ville oppmuntre dem til ubetinget
tillit ved å peke på liljene i deres bekymringsløse fargeprakt, og som ville inngyde
dem et håp som endog spottet døden, ved å minne om hvetekornet som må falle
315 i jorden og dø for å bære meget frukt.

Om vi hadde sett Gud mer åpenbart i livet, ville ikke det vært hendt som nu er
hendt. Jeg tror ikke noen her vil misforstå meg når jeg uttrykker det så: Fordi vi
prester ikke har fulgt med utviklingen og forsøkt å omfatte den med vår ånd, så
320 har den Gud som vi forkynner, heller ikke kunnet følge med utviklingen og
kunnet mestre den med sin ånd. Livet er blitt for sammensatt for ham. Han er i
vår forkynnelse fremdeles hyrdetidens Gud. Han er ikke blitt storindustriens
Gud. Vi har ikke gjort det ringeste forsøk på å gjøre ham til maskinenes Gud.
Derfor hersker også Mammon som enehersker i storindustriens rike, i
325 maskinenes verden. Hjulenes surring, larmen i en fabrikk er som en lovsang til
Mammons ære. Det er orgeltonen i Mammons kirke.

Man kan vel neppe tenke seg noe mer viet til Mammon enn pengenes gang fra
aksjeeiere tilbake til aksjeeiere, enten de er anbragt i et kvelstoffkompani eller i et
330 malmfjell. Selv om det blant aksjeeierne kan finnes menn med samfunnsånd og
store mål og blant bedriftens ledere edle menn som tenker på arbeidernes vel,
selv om det av utbyttet kan falle meget av i filantropiske øyemed og til kulturelle
formål, så skjer dog dette mer tilfeldig og utilsiktet, ofte vel også for renommeets
skyld. Hovedformålet er i regelen å øke aksjeeiernes kapital. Den store skare av
335 arbeidere får en daglønn så snau at det med nød og neppe blir nok til å kle de
mange kropper som skal kles, og mette de mange munner som skal mettes, og de
bor ofte i leiligheter så små at det er farlig både for sunnhet og moral. Og har de
det nu bedre, så er det fordi de har kjempet seg frem tomme for tomme mot
megen motstand.

340

Det er John Stuart Mill som har levert denne kritikk: «I nutidens samfunn er

livsgodene fordelt i omvendt forhold til det ytede arbeide. Den som arbeider mest, eier gjennomsnittlig minst. Den som arbeider lite eller ingenting, og som lar andre arbeide for seg direkte eller indirekte, har meget. Armod er arbeidets lodd, rikdom, den ikke arbeidendes. Arbeiderne som frembringer den såkalte nasjonalrikdom, er utelukket fra den. Den er monopol for dem som ikke arbeider»³.

Og Knut Hamsun har i sin siste bok: «En vandrør spiller med sordin» malt et miniatyrbillede av nutidens samfunnsforhold i skildringen av livet på Øvrebø, det er som en levende illustrasjon til Stuart Mills tørre ord. Den prektige Nils dreng og de andre tro tjenere arbeider i sitt ansikts sved for av den utpinte gård å skaffe midler nok til kapteinens og hans gjesters liv i sus og dus. Hamsuns tone er tilsynelatende rolig. Han ender alltid med sitt overbærende, ofte også kyniske: Dem derom! Men man føler dog hvordan strengene undertiden dirrer under sordinen.

Det gis også dem som ikke spiller med sordin, «som ikke sparer sin strupe, men lar stemmen gjalle som luren». Det er noen, som når de ser på nutidslivet, fylles med en slik harme at deres ord får farge og deres stemme klang som de gamle profeters. Det skal villig innrømmes at de minner ofte litt for meget om fårehyrden Amos som naturlig hentet sine bilder fra dyrenes verden når han tiltaler «Bashans kjær, som bor på Samarias berg, som undertrykker de ringe og knuser de fattige, som sier til sine herrer: Skaff oss vin å drikke!» Tonen kan for oss som er mer anlagt for sordinen, synes unødig skarp og bitter. Men når man lar andre utføre den oppgave man selv har, får man ikke kritisere måten for meget.

Eller hadde det ikke vært prestenes plikt å komme med den skarpe protest mot Mammons herskerverde? Det er ikke skjedd. De har hatt annet å gjøre. De har vært skriftlærde, den rene læres voktere. Der har de ikke spart sin strupe. De har vist at de eier både kampånd og mannsnot. Det har ofte vært ille anvendt. Derimot har vi glemt vårt profetkall, å være rettferdighetens forkynnere på jord.

Her er vi ved det moment som mer enn noe annet har skapt kløften mellom kirke og arbeidere. Vi prester har ikke hatt tilstrekkelig forståelse av og sympati for arbeiderbevegelsen. Til vår unnskyldning må tjene vår største feil, at vi med vår Gud ennu befinner oss i hyrdetiden.

Jesu oppfordring om å gi almisser har vi ikke fått oversatt i moderne språk. Det heter i vår kallas og lyder meget smukt, at vi skal oppfordre «våre tilhørere til barmhjertighet mot de nødlidende og til kjærlighet mot alle». Men løsenet lyder
385 nu: «Vi vil ikke barmhjertighet, men rettferdighet». Eller som Peabody gjør oppmerksom på: «De moderne interesser er ikke rettet på virkningene, men på årsakene, ikke på sosial terapeutik, men på sosial bakteriologi og sosial hygiene»⁴. Heller ikke her har vi fulgt med utviklingen. Og det er forunderlig. Det hender sjelden at vi får å hjelpe noen ut av moralsk elendighet uten å måtte
390 tenke: «Du må i andre omgivelser, bort fra dine fristelser - bort fra bakteriene.» Det forstår vi at det er hygiene som er nødvendig, og ikke bare medisin. Men barmhjertigheten er ikke annet enn medisin. Den sosiale hygiene kan kun gjennomføres ved rettferdighetens fremgang. Selv om derfor kollasen beholder sin smukke ordlyd må vi modernisere vår tankegang på samme måte som den
395 engelske geistlighet med biskopene i spissen har gjort. Og ikke være redd for å la våre tanker komme frem for offentligheten. Prestenes sympati for arbeiderbevegelsen er i virkeligheten langt større enn folket tror. Forhandlingene ved presteforeningens siste generalforsamling viser dette tydelig. Hvorfor syne den frem bare blant kolleger? Endog J. J. Jansen som ikke
400 skal beskyldes for radikalisme, sier i sitt kapitel om sosialismen: «Kirken og de kristne må ikke holde seg borte fra kampen. De må ikke være bange for å stille seg på arbeidernes side, når rett og billighet krever det. Religion, kristendom, er det som skal sikre den sosiale omdannelse dens sunne, normale karakter. Kristendommen har her en av sine store oppgaver i nutidslivet.»
405 Hermed vil tilliten til prestene bli fornyet, og det vil vel også føres på kirkens konto likesom våre synder.

Men dette er ikke alt. Skriftlærdommen har hatt andre skjebnesvangre følger for kirken. Den må vel også ha skylden for kirkens tvetydige forhold til vitenskapen. Noen kan muligens mene at dette ikke har noen betydning i arbeiderkretsen. Min erfaring går ut på at det har virket meget mer der enn i den jevne middelklasse. Vi må ikke glemme at nutidens sosialisme er bygget på materialismen. Og her er det angriperne henter sitt kraftigste skyts. Om
415 prestehistoriene og avsløringene av godgjørenheten virker som den stadig plafrende geværild, så er dette artilleriet som kjører opp. Det nytter lite for kirken om de har tillit til oss prester, når de ikke tror på Gud.

Det har virket som en brisantgranat når Karl Marx sier: «Begrepet Gud må

bort, fordi det er grunnstenen i en fordervet sivilisasjon», når Friedrich Engels skriver: «Det første ord i religionen er en løgn», og når Bebel forkynder: «Den store sosiale omveltning, som nu foregår, atskiller seg fra alle sine forgjengere ved at den ikke søker nye religionsformer, men overhodet fornekte

425 religion.»

Jeg kjenner ikke meget til Karl Marx's lære, men jeg kan ikke forstå annet enn at det måtte være kirkens fornektelse av vitenskapens arbeide og resultater som har gjort det mulig å ville forene så motstridende ting som materialisme og

430 sosialisme. Materialismen konsekvent gjennomført i de levende veseners verden kan ikke føre til annet enn den sterkeres rett; sosialismen derimot med sine idealer: frihet, likhet og broderskap må bygge på andre forutsetninger enn den rene materie. Det kreves meget av ånd, forat det skal kunne gjennomføres.

Den materialistiske tankegang er meget utbredt blant arbeidere. Et menneske søker uvilkårlig en unnskyldning, når det bryter med gammel religiøs tro. Man kan da ikke finne noe bedre enn materialismen. Men mange mener det også ærlig. Jeg har endog hørt en arbeider si: «Det er kun uvitenhet om hva

435 sosialisme egentlig er som kan gjøre det mulig for én som kaller seg sosialist å tro på Gud.»

440

Det er naturligvis kirkens forhold til naturvitenskapen som har virket mest. Men også dens forhold til andre vitenskaper, særlig til den historiske teologi og bibelforskning. At det ennu skal være nødvendig å oppstille i form av et

445 spørsmål det annet tema som skal behandles ved dette møte: Gis der sagn i Bibelen? gjør oss ganske hjelpeløse. Vi sier: «Les Bibelen foråt dere kan bli kristne!» Men i ungsosialistiske blader står det: «Les Bibelen foråt dere kan komme bort fra kristendommen!» Og det følger spaltelange oppregninger av ting, som enten strider mot vår viten eller også mot nutidens moralbegreper.

Den avgudsdyrkelse som er drevet med Bibelen og dens bokstaver måtte straffe seg. Bibelen er blitt satt på hyllen likesom andre avguder som folket ikke lenger tror på. Før det blir brakt klarhet over disse ting, vil Bibelen beholde sin

450 hedersplass i øverste hylle. Utenfor kirkefolkets krets finnes det få, som likesom «Søndagsbrevene»s fader i «Mgbl» kan arbeide seg frem til en forståelse av Bibelen som kanskje ikke er fullkommen, men som iallfall gir den stor verdi for ham. En alminnelig mening om Bibelen blant arbeiderne tror jeg én uttalte, da han kort og godt kalte den en «skrønebok». Sådan lyder det i «slusken»

460 fyndige sprog.

Menneskene kan ikke komme til å elske og bruke Bibelen igjen, før de får lov å se på den som en bok lik alle andre bøker med tydelige merker av sin menneskelige avstamning og sin elde. Da vil de snart oppdage at den står over
465 alle andre bøker med det tveeggede sverds evne til å bore seg inn i et menneskes samvittighet, men også med evne til å føre den gudlengtende menneskesjel til terskelen av det aller helligste.

Vi må ha mot til å bli beskyldt for rasjonalisme, vantro og andre laster. Vi må
470 også renonsere på den utøylede fanatismes styrke og den makt over umyndige sjeler, som det gir å tro Bibelen fra ende til annen. Om vi noen gang sier: Det står skrevet, må vi se vel til at det er ord som virker ved sin iboende sannhets overbevisende makt. Vi må søke testimonium spiritus sancti (Den hellige ånds vitnesbyrd) i den menneskelige fornuft og samvittighet.

475 «For kirkens fremtids skyld: bekjemp irrasjonalismen! Den er en langt større fare enn rasjonalismen,» roper en varmhjertet dansk prest⁵. Hans rop fortjener åpne ører. Tidens vantro kan ikke overvinnes uten av en kristendom som helt ut og uten frykt anerkjenner tankens og fornuftens rett. Hvis vi ikke kan si: «Det
480 er fordi dere ikke tenker dypt nok at dere ikke kan tro,» så har vi dermed uttalt at det er tvilsomt med sannheten av det vi forkynner.

Og dette gjelder like meget blant arbeiderne som blant andre samfunnsklasser. Men nu kommer vi til noe som har særlig betydning for arbeiderne. Også dette
485 kan føres tilbake til den ensidige presteutdannelse som ikke har ført oss nok i berøring med livet. Det er de sørgelige følger av pietismen som meget snart opphørte å være en hele livet gjennomtrengende hjertefromhet og i stedet oppstilte et unaturlig og usant skille mellom det verdslige og det kristelige. Jeg tenker ikke på dens bedømmelse av adiafora (middeltingene). Men den har
490 opphevet enheten i Guds verden, slik at det meste av livet ikke fikk noe med Gud å gjøre. Dette har gjort det omtrent umulig for en arbeider med lang arbeidstid å være kristen. Vi bør ikke bare smile når vi hører vognmannens ord til biskop Heuch: «Jeg burde vist også omvende meg, men hvem skulle da stille hestene?» Det ligger meget predikantsynd - jeg sier ikke her prestesynd - til
495 grunn for det ord. I min arbeidertid forsøkte jeg å overholde de regler som enkelte krever av en kristen med hensyn til bibellesning og liknende ting. Men det ble like umulig som å lese Kant. Og jeg forsto at her var også bisak gjort til

hovedsak.

500

Katolikkene har en legende om den hellige Antonius, munkenes fader. Da han hadde levet treogtredve år i ørkenen uten å se et menneske, kom han en dag til å tenke på, om det fantes noe som var frommere enn han. Om natten ble det i et syn nevnt ham en skomaker i Alexandria, som var ham jevnbyrdig i fromhet.

505

Den mann ville Antonius se og bega seg avgårde, og fant til slutt skomakeren. Han spurte, hva for noe vidunderlig denne hadde gjort. Skomakeren svarte: «Jeg vet ikke noe. Jeg står opp, ber for meg og mine, går til arbeidet, nyder hva Gud har gitt meg, og går til hvile efter aftenbønnen.»

510

Denne legende burde bli kjent også i vårt land, hvor legpredikantenes omstreiferliv på mange steder gjelder for mønster på ekte kristendom.

Mange av disse ville gjøre Gud en velbehagelig gjerning og kristendommen en stor tjeneste, om de vendte tilbake til sitt arbeide og viste, hvordan et kristent menneske bærer seg ad med det, dag efter dag. For det er meget vanskeligere og meget viktigere enn å holde tordentaler.

515

Det er naturligvis mange av dem, som gjør en utmerket gjerning, og som vi prester bør ta hatten dypt av for. Men de fleste gjorde uten tvil kristendommen en tjeneste ved å vende tilbake til sin bygd og sitt arbeide. Men dem om det!

520

Istedenfor å fastholde dette skille mellom det kristelige og det verdslige, må vi lydelige forkynne, at arbeidet selv er gudstjeneste. «Det var anderledes i forrige århundreder, da menneskene hadde megen tid til andakt», sier en tysk prest (Rittelmeyer). Og han fortsetter: «Jo mer verden går inn i arbeidets store årtusen, jo mer menneskeheten forvandles til en uhyre hær av arbeidere, desto mer bydende blir valget: Enten blir arbeidet selv til gudstjeneste, eller også blir religionen trengt ut av det virkelige, hverdagslige og nøkterne liv. At så mange av de virksomste og dyktigste mennesker for tiden holder seg fjernt fra kristendommen, kommer sikkert ikke av, at de ikke mer har noen religiøs trang, men for en stor del av det, at de aldri har lært å forene arbeide og religion, religion og arbeide på rette vis. Den gamle deling: be og arbeid! passer ikke lenger. Vi må som en av den nyere tids herolder Carlyle så treffende har sagt, få forvandlet dette løsen til et annet: «å arbeide er å be».

530

Også i Norge arbeider man så meget, at dette løsen må bli anerkjent. Eller også

535

gjør man religion og kristendom til en sport for spesialister og profesjonister
med enkelte amatører innimellom, mens det store flertall må tenkes som
540 Heuchs vognmann.

Tross fare for misforståelse og misbruk må vi våge å forvandle løsenet og
dermed få den rette religiøse vurdering av arbeidet. Slik som det er vakkert
uttrykt i en sang:

545 I, som arbeider og byrderne bærer,

strævende tungt under ansigtets sved.

550 I, som med gjerningens tjeneste ærer,

skaperens bud til hver tid og hvert sted:

Hersk over jorden! Utøv min orden!
555
Fullfør min vilje til menneskers fred!

I som alverden Guds tjeneste lærer:

560 Gud den almægtige tjen og tilbed!⁶

Vi må få gjort kristendommen til et evangelium for arbeidende mennesker, som
den engang var, selv om det foreløbig skal være en «defekt» kristendom. For det
må være bedre å ha en defekt kristendom, som kan hjelpe menneskene, enn en
565 «fullkommen» kristendom, som menneskene ikke bryr seg om. Nutidens
mennesker og arbeiderne med er alle oppdratt i en «fullkommen» kristendom.
Resultatet har vi for våre øyne. Det er ikke til å gledes over. Under innflytelse av
tidsånden som uten at vi merker det, trenger inn i alle våre vesens porer, har de
fleste fra begynnelsen av ikke riktig kunnet tro hva de lærte. Det er ikke trengt så
570 dypt inn, at det er blitt varig eie og karakterdannende. Og det har vært umulig å
få den praktisert i et almindelig menneskeliv, fordi det kristelige altfor ofte er
blitt fremstillet som noe ekstra og særlig storartet. Derfor må vi ned på jorden
igjen, der hvor menneskene bor og har sitt arbeide og lære dem og oss selv,
hvordan arbeidet kan bli en gudstjeneste.

575

Men det kan vi ikke engang nevne for arbeiderne, uten at de samtidig merker, at den Gud, som vi vil de skal tjene, er en Gud som vil hjelpe dem til en menneskeverdige tilværelse, en Gud, som også tenker på kroppene, en Gud,
580 som er like forarget over samfunnsurettferdigheten som den mest rødglødende sosialist.

Jesu svar til Johannes: «Blinde ser, halte går, døve hører» o.s.v. viser, at også han brød seg om det legemlige. Men også det må oversettes til moderne sprog, i
585 hvilket rettferdigheten avløser barmhjertigheten. Kirken har før fulgt mesterens eksempel og tatt seg av blinde, halte og døve. Nu er det nye oppgaver, som står og venter på dem, som våger å gi seg navn efter mesteren. Sosialismen har her vist vei. La oss bare erkjenne det! Da kirken ikke forsto tidens tegn og krav, måtte Gud vende seg til dem, som sto utenfor og imot kirken. For han vil ha sin
590 vilje gjennomført. Han vil, at rettferdigheten skal herske på jord. Og de veier han går og de midler han bruker, kan intet menneske foreskrive. For han er meget større enn vi har gjort ham.

Hermed mener jeg å ha nevnt de viktigste årsaker til arbeidernes ukirkelighet.
595 Mange av dem faller sammen med det, som har skapt tidens ukirkelighet overhodet. Jeg har talt lite om tidsånden. Om den er det motstridende utsagn. Enkelte sier den er religiøs, andre at den er irreligiøs. Mon det ikke er så, at der går en religiøs lengsel gjennom tiden, som den ikke har fått tilfredsstillet i kirken.

600

Flere av disse årsaker får en egen intensitet, når det gjelder arbeiderne, fordi de i kirken har sett en hindring i gjennomførelsen av sine berettigede krav, og fordi materialismen engang er blitt proklamert som sosialismens religion.

605 I mine artikler om slusken har jeg skrevet så meget om den lange arbeidstids åndssløvende virkninger, at jeg ikke har villet gjenta det her. Ellers måtte vi ha lagt stor vekt på det. Vi gjør arbeiderne stor urett, om vi ikke tar dette med i betraktningen. Forhåpentlig blir det snart forandring. Den sosiale kongress i Lugano viser, at man forstår det berettigede kravet om åtte timers arbeidsdag, og
610 at det kanskje nærmer seg sin gjennomførelse.

Hva har kirken å gjøre? Jeg har allerede antydnet meget, idet jeg har nevnt årsakene. Jeg kan samle det positive i dette: Kirken må vise, at den har hans sinnelag, som gikk omkring og gjorde vel blant menneskene. Den må også være

med å føre rettferdigheten frem til seier. Den vil fremdeles oppfordre de kristne til å øve barmhjertighet; men den glemmer ikke derfor det store mål: en ny jord under en ny himmel.

620 M. h. h. presteutdannelsen er der allerede gjort noen gode tilløp til en bedring. Jeg ble meget glad, da jeg hørte, at man i det kristelige studenterforbund hadde opptatt studium av sosiale spørsmål. Det bør på en eller annen måte bli obligatoriske fag for vordende prester. Profetenes eksempel viser, at politikk og religion ligger hverandre nærmere enn almindelig antatt.

625

En mann skrev nylig, at han hadde vært på tur med den nye presten i bygden. For å få samtale igang begynte han å tale om politikk. Presten sa, at han ikke forsto seg på politikk, i hvilken anledning min hjemmelsmann utbryter: «Forstår han seg ikke på politikk, så kan han da vel ikke forstå seg på religion!»

630 Det strider mot den gjengse tankegang blant kristne, men inneholder megen sannhet. Enten er politikk de sosiale idealers gjennomførelse i virkelighetens verden, og da skal presten være med, eller også er politikk av det onde, og da er det prestens plikt å kjempe mot den. I begge tilfeller bør han ha noe forstand på den. Man kan ikke forlange, at han skal kjenne alle detaljer i konsesjons- og
635 reguleringsspørsmål. «Men hans oppgave er, å forkynne rettferdighetens evige lov, som lar gjengjeldelse følge på enhver urett fra den enkelte og fra folket». (Peabody pag. 23) Klaveness preken om politikk er et utmerket mønster.

Man vil også snart merke, at de kristne studenters begeistrende løsen: «Gjør
640 Jesus til konge!» mister sin kraft, hvis man ikke fyller det med realitetsinnhold fra praktiske programmer, slik at det kan komme til å merkes både i stat og kommune, at man mener noe med det.

At de teologiske studenter har innbudt de sosialdemokratiske
645 ungdomsforeninger til noen av sine møter, må vi også glede oss over. Det kan virke heldig på begge parter, især hvis man finner praktiske emner å forhandle om.

Men vi, som allerede er prester, hva skal vi gjøre?

650

Om der er noen, som på Franz av Assisis vis formæler seg med fattigdommen for livstid, skal vi være takknemlige mot denne mann. For en sådan vil minne oss om en side ved kristendommen, som vi er tilbøyelige til å glemme. Ved sitt liv vil

655 han vekke den slumrende offertrang hos sin samtid. Kanskje også gi kristendommens motstandere noe å tenke på.

Men de sosiale spørsmål løses ikke på den måte likeså lite som ved suppekjøkkener og grøtstasjoner. For selv om det er meget sant i den setning, at
660 det ikke nytter med fullkomne lover, hvis ikke menneskene selv blir bedre, så må dog også lovgivningen tre regulerende til, så lenge menneskene ikke er modne for anarkiet.

Unge prester, som kommer til anlegg, burde overveie hva Göhre antyder i sin
665 bok: «Også vi arbeide våre fire ellers seks timer i fabrikk, bergverket eller på marken.» Om man nøyde seg med fire eller bare to timer, ville man allerede derved komme arbeiderne så nær, at man kunne studere arbeidets psykologi og få et innblikk i arbeidernes kår og tenkesett, til stor hjelp for forkynnelsen. Man ville også da lære hvilken stilling man skulle innta under konflikter mellom
670 arbeidere og arbeidsgivere, og ens mening måtte tillegges vekt.

I Kirkebladet har én nylig foreslått opprettelsen av kirkelige streikekasser. Den tanke, som ligger til grunn, er utmerket. Forfatteren (sogneprest Amlund) vil sørge for at kristne arbeidere, som på grunn av sin religiøse overbevisning ikke
675 kan bli med i organisasjonen, ikke skal behøve å bli streikebrytere, selv om de ikke får streikebidrag.

Men noe slikt må vi nettopp ikke gjøre. Vi skal ikke oppta noen konkurranse med sosialdemokratene, men heller søke ærlig samarbeide med dem. De har
680 gjort, hva de kristne har forsømt. Det er også det politiske parti, som i sine idealer kommer kristendommen nærmest.

Jeg vil i denne forbindelse nevne, hva en tysk lærd, Rudolf Todt, skrev allerede for 40 år siden i en bok om den radikale tyske sosialisme og det kristne samfunn.
685 Han tar punkt for punkt av programmet og underkaster det kritikk fra det nye testamentets lære og samler sin kritikk i dette: «Med unntagelse av ateismen motsier ikke en eneste av deres grunntanker evangeliets innhold. Deres grunnprinsipper står ikke bare for det nye testamentets kritikk, men inneholder også evangeliske, guddommelige sannheter.»

690

Vi må være forberedt på å møte hån og spott fra sosialistenes side. Mange av dem har ikke så lite av det Peer Gyntske: «Troll vær dig selv nok!» I «Det

tyvende århundre» sto det nylig en artikkel om kristendom og sosialisme, det
695 inneholder følgende: «Nu prøver kristendommen på mange hold å assimilere
seg med den nye store samfunnsmakt, sosialismen, og den har slukt så mange
kameler før, at den greier nok denne med. Men for sosialismen kan dette være
likegyldig; vi søker selv våre verdier ut fra våre egne synspunkter, uansett om de
passer i en gammel, brukt, men god religionsfrakk. Og de tilhengere
700 kristendommen kan skaffe oss, er det ikke så nøye med. Partifellene kan lett bli
mange nok, det er viktigere at de er gode nok, sosialistiske nok.

Fra annet hold vil vi få høre beskyldninger for å «lefle» med sosialistene.

705 Men begge deler må vi tåle. Vi har to ting å gjøre, å forkynne Jesu Kristi
evangelium, og hvis det på noe punkt faller sammen med sosialisme, så får
tilhørerne finne seg i det. Men det skal de også vite, at det er ikke sosialisme vi
forkynner, men ekte uforfalsket kristendom fra de gamle evangelier: Jesu Kristi
lære, oversatt til nutidens språk. For det annet skal vi være til mest mulig nytte
710 for våre medmennesker. Skulle den hensikt gjøre oss til venner av sosialismen, så
får også det tåles. Og skulle en prest bli sosialdemokrat, så bør han iallfall ikke
mistenkes av sine kolleger for å bli det av uedle grunner.

For de fleste vil det bli vanskelig å treffe valget, fordi Arbeiderpartiet som
715 rimelig kan være på de fleste steder ennå ikke har menn med evne til å lede og
styre. Men da bør vi minnes erkebiskopen av Canterburys meget omtalte ord:
«Kirken som sådan er ikke kallet til å løse dagens sosiale og økonomiske
spørsmål, men den er kallet til å fostre menn, som kan løse disse spørsmål.»

720 Dette har bragt meg til å tenke på noe: Prestene får mer enn nå la kvinner lede
kvinnearbeidet og barmhjertigheten. I stedet må man forsøke å få menn i tale
om sosiale spørsmål og rettferdigheten. For ennå er det slik at de fleste kun
kjenner sosialismen teoretisk fra motstandernes forvrengninger og praktisk fra
mer eller mindre uheldige resultater av deres virksomhet. Og om sosiale
725 spørsmål hersker det tross den alminnelige stemmerett en utrolig uvitenhet. Det
trenges derfor sosial opplysning i vårt land i likhet med «Det sosiale Sekretariat
& Biblioteks virksomhet i Danmark. Det har en mengde prester som
medlemmer: (1153 av 1840). Og de gjør en utmerket gjerning.

730 For øvrig har det mindre å si, hvor prestene står. Kanskje man kan gavne
arbeiderne mest, om man står utenfor partiet. Hovedsaken er at ordet

rettferdighet blir brent inn i en. I dette ord ligger løsningen av det sosiale spørsmål. Og i dette ligger også meget av kirkens oppgave. Ikke i den jernharde rettferdighet. Men i den, som har fått preg av det store bud i loven: Du skal elske din neste som deg selv!

Når kirken finner den rette stilling til arbeiderbevegelsen, vil den finne veien til kirken. Og der inne skal man som brødre bære sin sjels trang frem for den levende Gud og høre de myndige ord fra ham, som ikke vil, at menneskene skal skilles i partier som strider med hatets onde våpen og ødelegger samfunnet i kampen, fordi menneskehjertet forgiftes. Men at de skulle gå sammen som brødre inn i Guds rike, hvor rettferdighet og kjærlighet rekker hverandre hånden.

Noen vil kanskje synes, at mitt foredrag er mere et forsvar for sosialismen enn for kirken. Til det vil jeg bemerke:

Jeg gikk til arbeiderne for å vinne dem for kristendommen og kirken. Jeg har ikke tapt målet av syne. Kristendommen står så meget høyere enn sosialismen, som Jesus Kristus står høyere enn Karl Marx. Men vil man målet, må man også ville midlene. Og midlet er dette: at kirken blir med til kamp for rettferdighetens seier.

¹ Peabody: Jesus Christus und die soziale Frage, pag. 11.

² Höffding: Etik, pag. 409, sitert efter svensk Sosial Tidskrift.

³ Sitert efter Paul Pflüger: Moderne Predikten, pag. 72.

⁴ Jesus Christus und die soziale Frage, pag. 5.

⁵ Edvard Geismar: Kristendom og utvikling, pag. 154.

⁶ Av provst Andersen, Ofoten

Kilde

Skrifter og taler i utvalg, 1970, Oslo : Dreyers forlag

Emner

Preken

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/kirken-og-arbeiderne>

775

780

785

790

795

800

805